

КОНТЕКСТ НА ИЗСЛЕДВАНИЯТА В БЪЛГАРИЯ ЗА ДИГИТАЛНА ГРАМОТНОСТ ПРИ ДЕЦА В ПРЕДУЧИЛИЩНА И УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

Любомира Петрова Парижкова

Университет по библиотекознание и информационни технологии, гр. София

CONTEXT OF RESEARCH IN BULGARIA ABOUT DIGITAL LITERACY OF CHILDREN AT PRE-SCHOOL AND PRIMARY SCHOOL AGE

Lubomira Petrova Parijkova

University of Library Studies and Information Technologies, Sofia

** Авторът изказва благодарност към научен проект „Дигитални компетенции и медиаобразование в предучилищна и начална училищна възраст“ (H05/8 14.12.2016) за частичното финансиране на настоящата работа.*

Abstract: In connection with the implementation of the first stage of the project „Digital Competencies and Media Education at Pre-school and Primary School Age“ and in particular the work package led by the author “Connection between reading and digital literacy” as well as with the preparation of materials for COST Action IS1410 „The digital literacy and multimodal practices of young children” (DigiLitEY), it was analyzed literature in Bulgarian language on issues related to digital literacy of young children. The report also describes Bulgarian laws, strategies and programs connected with education, ICTs and digital literacy of young children. There is shown information about projects undertaken in the country relating to the digital literacy and multimodal practices of young children.

Keywords: digital literacy, publications, young children, advices, parents.

Съвременните деца растат в силно технологизирана среда, но това все още не ги прави дигитално компетентни. Все повече се снижава възрастта, на която децата започват активно да се занимават с дигитални технологии. Според Фондация „Дигиталните деца“, децата днес са дигитални, защото не познават света преди технологиите¹, но има и по-сериозно обяснение за различията в D-генерацията \digital\ и дигиталните имигранти² [1]. Съвременните ученици говорят на дигиталния език на компютрите, видео игрите и интернет като на матерен, защото мисловните модели са коренно променени и различният опит е формирал нови и различни мозъчни структури³. Две-тригодишни деца интуитивно се справят с пускане на музика на смартфони или включване на любимата игра на таблет. Затова на фона на постоянно развиващите се дигитални технологии е необходимо отговорно отношение и поведение на възрастните за възпитанието на идното поколение. Все по-неотложно е дефинирането на степента, обхвата и възможностите за използване на новите мултимедийни устройства в ранна детска възраст и развиването на дигиталната грамотност в семейството, в общността и в училище. Необходимо е да се проучат новите тенденции, за да се предостави адекватна основа на педагозите за работата им с „дигиталните“ деца. Родители, педагози, учени трябва да обединят усилията си в полза на разкриване потенциала на дигиталните технологии за образованието на децата.

Проектът „Дигитални компетенции и медиаобразование в предучилищна и начална училищна възраст“ с ръководител доц. д-р Румяна Папанчева има такава задача. В настоящата статия целта е да се представи контекста, в който е инициран проектът.

Във връзка с изпълнението на първи етап от проекта „Дигитални компетенции и медиаобразование в предучилищна и начална училищна възраст“ и по-конкретно на ръководения от автора работен пакет „Връзката между четенето и дигиталната грамотност“, както и с подготовката на материали за COST Акцията „Дигиталната грамотност и мултимодални практики за малки деца“ (The digital literacy and multimodal practices of young children (DigiLitEY; IS1410), бе анализирана литература по въпросите, свързани с дигиталната грамотност при малки деца. Проучени са официалните български документи, свързани с обра-

зованието на тази възрастова група – закони, програми и др. Представени са по-подробно някои основни публикации и статии, отнасящи се до дигиталната грамотност при деца от предучилищна и училищна възраст.

Официални държавни документи, свързани с образованието, ИКТ и дигиталните компетентности

В Закона за предучилищното и училищното образование (обн., ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г., в сила от 1.08.2016 г.) терминът дигитална компетентност се среща един път, но не е обяснен; информационни технологии – 2 пъти, грамотност – нито веднъж, а думата компетентност се среща 83 пъти в целия документ, но отнасяща се до различни дисциплини. Дигиталната компетентност се очаква да се придобие в училищна възраст, т.е. за предучилищната не е помислено и този пропуск би трябвало да се коригира.

В Национална стратегия за въвеждане на ИКТ в българските училища от 2009 г. не съществува термин като дигитална грамотност. В Стратегията за ефективно прилагане на ИКТ в образованието и науката на Република България (2014-2020)⁴ се предвижда въвеждане на национално външно оценяване на дигиталните компетентности на учениците при завършване на основно образование, но не е заложено да се развива тази компетентност на по-ранна възраст. Както казва председателят на сдружение „Образование без раници“ Иван Господинов: „За съжаление дигиталната грамотност не е на дневен ред в българското обществено пространство с нещо повече от интуитивната представа, че е нужна на идните поколения“⁵.

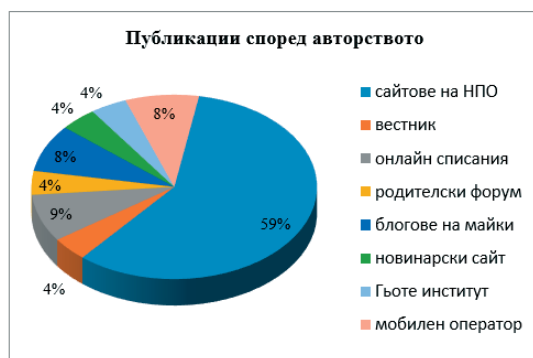
„Дигиталната грамотност не означава само, че хората притежават техническата инфраструктура, но и че са способни да оптимизират възможностите, които им предоставят тези нови технологии“⁶ – за съжаление българските програми акцентират върху подобряване на инфраструктурата, а не върху създаването на дигитална компетентност. Едно от основните постижения на Националната програма „Информационни и комуникационни технологии в училище“ е инсталирането на специални терминали в училищата. Новата национална програма „Информационни и комуникационни технологии (ИКТ) в системата на предучилищното и училищното образование“ (2015-2017) също цели да подобри качеството и ефективността на компютърните зали и възможностите за електронно обучение, но и въвеждане на съвременни методи и е-обучение в системата на предучилищното и училищно образование.

В документа „Национална стратегия за детето 2008–2018 г.“ на Държавна агенция за закрила на детето има параграф „Деца в интернет“, където се коментира навлизането на модерните технологии и предизвикателството, свързано с негативи като вредното и незаконно съдържание и възможностите за злоупотреби.

Проектът „E-STEP“ е транснационален съвместен европейски проект, финансиран от програмата Коменски, за да помогне на учители и директори да придобият и подсилват отношения, умения, познания и квалификации, които да предизвикат ефективното ангажиране на родители в училищата и да улеснят взаимодействието с тях през технологиите за социални мрежи. Той не се отнася до създаване на условия за дигитална грамотност у децата.

Обзор на литературата

Книги на български език, съдържащи в заглавията си думата „дигитална грамотност“, няма. Представените в тази статия публикации са на български език и са налични в интернет. Анализирани са 24 статии, отправящи директно или косвено съвети към родителите по отношение на използване на дигитални технологии от техните деца. Типологията на публикациите според авторството им е следната: 14 публикации от сайтове на НПО-та, 1 вестник, 2 онлайн списания, 1 родителски форум, 2 блога на майки, една статия от новинарски сайт, една от Гьоте институт, две от мобилен оператор (Вж Фиг. 1).

Фигура 1. Профил на анализираните публикации според авторството им

Публикациите не са само позитивни, и само отричащи ползването на дигитални технологии от деца. Съветите, които отправят към родителите, обикновено са насочени към това родителите да предпазят децата си от опасностите, които могат да срещнат в интернет пространството, но едновременно с това се посочват и възможностите, които се разкриват пред техните деца в мрежата.

46% от публикациите се фокусират само върху рисковете, като две от тях говорят за тях общо, без да ги конкретизират, три от тях посочват като основен риск за децата съдържанието и нарушаването на личното пространство. В три от статиите се цитират проучвания, които посочват рисковете за здравето от прекомерното използване на екрана от малки деца. Приблизително 42% от анализираниите публикации отчитат риска за децата в интернет от попадане на неподходящо съдържание и на непознати и недоброжелателни хора. Четири от материалите предлагат на родителите да бъдат изключително твърди и рестриктивни по отношение на използването на дигитални технологии от техните деца.

Само три от 24-те публикации са изцяло посветени на възможностите, които предоставят дигиталните технологии за развитието на децата – усвояване на дигитална грамотност, за обучение, за комуникация.

38% от проучените статии поощряват родителите да дискутират, да се споразумяват с децата си по отношение на работата им с таблет, телефон и компютър. 5 от всичките публикации съветват за съвместна употреба на дивайсите, за съвместна игра с децата и пр.

Качественото изследване „Децата до 8 години и дигиталните технологии“⁷ – България с автори д-р Луиза Шахбазян и Марко Хайдиняк, Антоанета Куманова е в резултат от приключването на съвместен между 7 държави проект, проведен през периода 2015–2016 г. от Националния център за безопасен интернет⁸, координиран от Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ и Асоциация „Родители“. Изследването е базирано на интервюта с 10 семейства с различен икономически и образователен статус и етническа принадлежност с поне едно дете до 8 години. Резултатите се отнасят до описание на съществуващия модел на поведение на децата в дигитална среда, техните навици по отношение на дигиталните технологии и разбирането на родителите за дигиталните умения у техните деца. Формулирани са 11 основни резултата (извода) от проучването и са отправени препоръки към родителите, към бизнеса, към законодателите, към училищата. Основните заключения, които могат да се направят изведат от цитираното изследване, са, че българските деца започват да използват от 3-4-годишни (а собствени проучвания и наблюдения на автора откриват драстично намаляване на възрастовата граница) дигитални технологии – предимно смартфони и планшети; българските деца усвояват основни умения за боравене с технологиите, но за съжаление, в по-голяма част от случаите остават на това ниво и не развиват креативна дейност чрез дигиталните технологии; родителите са склонни да поощряват използването на дигитални технологии от децата си, като налагащият се извод е, че ги предоставят на децата предимно за забавление.

Голямата част от родителите имат позитивно мнение за онлайн технологиите и смятат, че те окуражават любопитството и желанието на децата за учене. В същото време, малко родители гледат на тези устройства като образователни и смятат, че децата трябва да се фокусират върху развиването на традиционна грамотност, като четене на книги и писане на ръка. Технологиите подпомагат родителите, които понякога ги използват като „бавачки“. От друга страна, родителите са загрижени, че прекалената употреба на устройства от децата може да доведе до рискове за здравето на малчуганите, като увредено зрение и обездвижване [2]. Но същите са създали профили на децата си във фейсбук много преди разрешената от социалната мрежа възраст (6 от децата до 8 години имат фейсбук профили – факт, който бе посрещнат с неодобрение на международна среща за дигиталната грамотност при малки деца).

От анализа става ясно, че родителите имат желание да са по-добре запознати с възможностите на технологиите за развитие на техните деца и че „трябва да насърчават ранното развитие на дигитална грамотност у тях, особено критичното мислене и уменията да решават проблеми“ [2]. Препоръката към училищната система е „дигиталната грамотност да стане част от учебната програма още от предучилището“ [2], което е и в унисон с идеите на проект „Дигитални компетенции и медиаобразование в предучилищна и начална училищна възраст“.

Макар и отнасящо се само до 10 семейства качествено изследване „Децата до 8 години и дигиталните технологии“ – България е изключително полезно и може да послужи за добра основа за създаване на хипотези за следващи изследвания.

Методическият наръчник за студенти по педагогически специалности и учители в начален курс „От дигитална компетентност към дигитално гражданство: насърчаване на гражданското участие чрез повишаване на капацитета на бъдещите учители да преподават ранна дигитална и медийна грамотност“⁹, разработен съвместно от Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ и Факултета по начална и

предучилищна педагогика на СУ „Св. Климент Охридски“, предлага методика за развиване на дигитално-медийна грамотност в начален курс на образованието чрез представяне на теми по различни предмети, готови планове за занятия с деца и съчетаването им с елементи от педагогиката Монтесори. Методиката съдържа 7 модулни занятия и две допълнителни учебни дейности, които могат да се интегрират в учебните програми по български език и литература, английски език, околна среда, човекът и обществото, човекът и природата, технологии и предприемачество, домашен бит и техника и час на класа за 2, 3 и 4 клас. Занятията са апробирани от учители в 7 училища [3].

В разработения наръчник на Асоциация „Родители“ в помощ на родители на деца в предучилищна възраст няма съвети за употребата на дигитални технологии при деца.

В националното представително изследване „Деца на България онлайн“, проведено през 2016 г. от Маркетинг и Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, координатор на Националния център за безопасен интернет са проучени деца между 9 и 17 години и техните навици при използването на интернет, както и как техните родители и образователната система подкрепят развиването на уменията им в тази област. Уменията на децата и нивото на дигитално-медийната им грамотност не са директно диагностицирани, а въз основа на проведените интервюта се правят изводи. Изследването е представено на обществеността чрез три доклада – „Рискове и вреди“, „Дигитално грамотни ли са родените в дигиталната епоха деца?“, „Онлайн поведение на децата в България (в сравнение с изследването от 2010 г.)“ и обобщителна презентация. Основната теза, която се откроява е „Повече време онлайн не прави децата по-дигитално/медийно грамотни (ДМГ)“. Анализаторите открояват множество дефицити на ДМГ на българските деца. Единият е критичното мислене.

„Ако едно дете няма уменията да оценява и синтезира информация, да предпазва личната си информация и да комуникира и да си сътрудничи ефективно с връстници в интернет, то е малко вероятно да има такива умения и извън интернет. Още по-притеснителното е, че липсата на тези универсални умения би било сериозна пречка пред бъдещото участие на българските деца в обществения и политически живот“ [4].

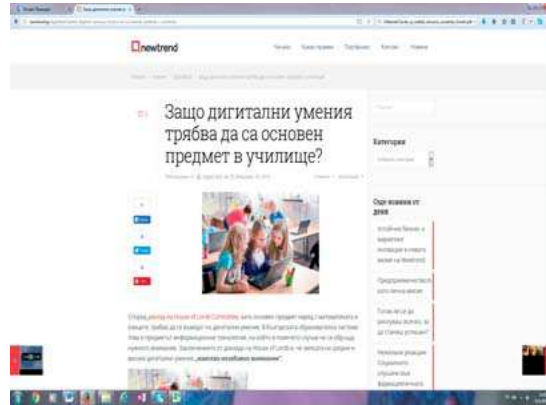
В публикацията „Дигитално грамотни ли са родените в дигиталната епоха деца?“ се анализират резултатите от проведеното изследване, като акцентът е поставен върху възможностите, които предоставя интернет за развиване на медийно-дигиталната грамотност. Отчитат се и рисковете, на които са изложени децата. Хипотезата е, че родените в дигиталната епоха деца не могат сами да развиват дигитално-медийната си грамотност, а е необходимо съдействие от родители, училище и общество [5].

Написан от учители за учители е наръчникът „Как да развиваме умения на 21-ви век в час?“, финансиран от Фондация „Заедно в час“, следва логиката, че трябва да е ясна крайната цел, за да се подготвят отделните стъпки по постигането ѝ – „да дефинираме ясно какво означава конкретното умение (както може да прави ученик, който е развил това умение); да определим от какви елементи е съставено това умение; за всеки елемент да поставим ясни учебни цели; да осигурим инструмент, с който да проследяваме напредъка по целите; (и чак накрая) да изберем стратегии, с които ще работим за постигане на всяка от целите“ [6]. Секцията „Дигитална грамотност“ е разработена от Иван Господинов, учител по програма „Заедно в час“ и представя дефиниция на дигитална грамотност, елементи, които я изграждат, защо е ценно и важно това умение; съставена е карта на дигиталната грамотност и инструменти за измерването ѝ. Авторът предлага различни стратегии за изграждане и развиване на дигитална грамотност, като и конкретни задачи и проекти, подходящи за интегриране в час [6].

Всички мобилни оператори се включват в образователни инициативи, свързани с превенция на децата в интернет.

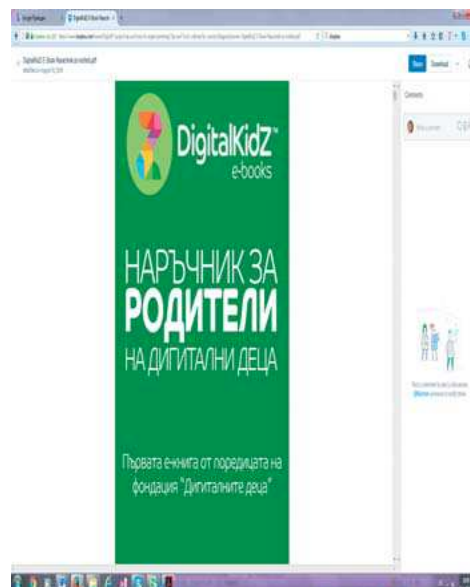
В статията „Токсично детство или ирационални страхове“¹⁰ „токсично детство“ наричат драстичното намаляване на времето за игри на открито и заместването му с игри на екран. В статията се описват две противоположни гледни точки. Едните британски учени дискутират менталните здравни проблеми сред децата и обвиняват съвременните технологии за нарастването им. Призовават за разработване на национални стандарти за ползване на технологии от деца до 12-годишна възраст. Отговор получават от д-р Сю Флетчър-Уотсън от Единбургския университет, която изследва ролята на технологиите в живота на деца, болни от аутизъм, и оборва всяко едно от твърденията на своите противници. Технологиите дават и възможност на родителите да проявяват интерес към децата – да се поинтересуват от любимата им компютърна игра, да търсят съвети от тях. Новите технологии правят децата по-активни. Децата следва да бъдат насърчавани да развиват своя самоконтрол и емоционална устойчивост и в дигиталната среда, както и навсякъде другаде, посочват изследователите.

В онлайн публикацията „Защо дигитални умения трябва да са основен предмет в училище?“¹¹ се представя докладът „Make or Break: The UK’s Digital Future на House of Lords“ от 2015 г., където се изтъква, че дигиталните умения трябва да се изучават в училище като основен предмет. В доклада са открити 3 основни точки/правила: Никое дете не трябва да напуска училище без основна дигитална грамотност. Университетите трябва да гарантират, че всички техни възпитаници са „дигитално компетентни“. При стажовете също трябва да има по-голям акцент върху дигиталните умения.

Фигура 2. Онлайн публикация

Към статиите, които представят рисковете от използването на дигитални технологии, се причислява и публикацията „Деца, които играят с таблети и телефони, могат да имат забавяне в говора“¹². Публикацията в онлайн изданието се позовава на американско проучване, според което децата на възраст между 6 месеца и 2 години, като използват таблети и телефони, е по-вероятно да имат говорни проблеми. Изследването е проведено сред 900 деца, чиито родители отбелязвали детайлно времето, което те прекарвали пред екраните на таблети или телефони. След това учените анализирали говорните умения на децата. Резултатите от проучването откриват риск от забавяне на говорното развитие при по-дълга употреба на електронни устройства (повече от 30 минути на ден за бебетата между 6 и 24 месеца). Учените препоръчват деца под 18-месечна възраст да нямат абсолютно никакъв достъп до мобилни и електронни устройства, с изключение на видео разговори с родителите. Отново се изтъква, че мобилните телефони и други дивайси се използват като babysitter и изместват реалното общуване с детето.

Фигура 3. Наръчник на DigitalKidZ

Фондация „Дигитални деца“ създава инициативата DigitalKidZ, чиято мисия е да проучва как технологиите променят навичките и ежедневието на децата и насърчават дигиталното образование и възпитание на децата. Провежда дейности и работилници за деца на възраст между 4 и 10 години. Организаторите смятат, че децата знаят как да използват технологиите и че мисията на родителите е да помогнат на децата си да учат технологии, така че те да бъдат полезни, а не да ги заплашват и отнемат детството им. Съвременните деца трябва да повишат своята дигитална грамотност, за да развият своите когнитивни и со-

циални умения, критично мислене и грамотност за боравене с цифровите технологии и онлайн медии¹³. DigitalKidZ провеждат ежегодни конференции, публикуват и „Наръчник за родители на дигитални деца“. Наръчникът съдържа съвети за „аналогови“ родители, отделните стъпки, които трябва да спазва всеки родител на деца, родени в дигиталната епоха.

Въпроси с влиянието на телевизията и на таблетите при малките деца се задават в социалните мрежи, но не са много често срещани. Вероятно, защото винаги предизвикват големи спорове и се включва полемика „за“ и „против“ използването на технологии от малки деца. Срещат се въпроси за конкретни приложения, както и на каква възраст е подходящо да се дадат за първи път дигитални технологии на децата. Обикновено се цитират някои американски педиатрични изследвания, които заклеймяват телевизията и дигиталните технологии при деца до 8 години, а и не само. Набляга се на вредното въздействие върху все още крехката психика, но и върху физическото развитие. Преобладаващата част от родителите в социалните мрежи декларират, че не позволяват децата им до 2-годишна възраст да ползват телефони и таблети. Информирани са за вредата върху бързоразвиващия се детски мозък.

Факт е, обаче, че немалко дечица се забавляват със смартфоните на родителите си преди да са прехвърлили 18 месеца. В една от групите тези родители, които позволяват игра с дивайси, са наречени „мързеливи“, а други майки споделят, че даването на мобилния телефон на бебето е единственият начин да приготвят на спокойствие храна за семейството.

Обобщение

Основно ангажирани с дигиталната грамотност при децата са хората от екипа на Българския център за безопасен интернет SafeNet. Техни са и преобладаващите публикации, брошури, дигитални и прочие по тази тема. Основните проучвания са тяхно дело в кооперация с други неправителствени организации от България и ЕС. В онлайн пространството в женски списания и блогове основно отново се цитират техни проучвания. Друга констатация е, че когато се пише журналистически материал по тази тема се прибегва до позоваване на чуждо международно изследване, като в голяма част от случаите не се цитира източникът, а само се споменава – според „американско проучване“, „немският опит показва“ и „английската школа“ и пр. Тези статии като правило са насочени да демонстрират опасностите, които идват от използването на дигиталните технологии – риск за здравето (най-често се визират очни проблеми, но и проблеми със съня при децата, хиперактивност), риск от онлайн тормоз, от педофилия и пр.

Също съвсем закономерно е опитът да се открият позитивните страни от използването на дигиталните технологии от малки деца да е от страна на неправителствени организации, по-конкретно SafeNet. Тяхно е и националното представително изследване „Децата на България онлайн“, 2016, от което става ясно, че българските деца познават множество приложения за създаване на съдържание, но рядко ги използват. От това може да се направят два извода: 1. Българските деца нямат правилна преценка за своите възможности или 2. Българските деца не са мотивирани да използват дигиталните технологии за креативна дейност, макар и да познават широките им възможности за това.

В много редки случаи се използва формата за директно отправяне на съвети към родителите. По-скоро са статии с информативен характер, от които родителят сам да направи изводи, отколкото да са изброени *N* на брой съвети. Дори и тези, на които в заглавието присъства думата „съвети“, също не са написани в императивен тон, а по-скоро – като добро пожелание.

От проучената литература може да се открие една претенция–очакване родителите да запознават децата с преимуществата на технологиите, да ги стимулират да използват мобилните устройства по креативен начин, да умеят да общуват с децата и чрез технологиите – т.е. заедно да играят на игри на компютър, да поощряват учебната дейност чрез дигитални технологии. В същото време се отчита тенденция – родителите дават мобилни устройства на своите деца, за да си осигурят спокойствие и използват електронните „джаджи“ за бейбиситър. Тук се открива конфликт – родителят се опитва да делегира на дивайса отговорността за забавлението на детето си, а не проактивно и творчески да споделя играта с детето, т.е. има разминаване в желанието на родителя да се откъсне от детето и очакванията на заинтересованите от възможностите на новите технологии. Защо позволяваме на детето да гледа телевизия или да играе на таблета? За да научи нещо важно или за да му доставим удоволствие и за себе си минути спокойствие?

Отговорите и на тези въпроси ще бъдат търсени от автора в процеса на реализация на проект „Дигитални компетенции и медиаобразование в предучилищна и начална училищна възраст“.

Според Ричард Ланхам грамотността разширява своя семантичен обхват от „способност да се чете и пише“ до сегашното значение „способност да се разбира информацията, както и да е представена“ [7],

а основателката на DigitalKidZ Ивелина Атанасова допълва – „цифрово грамотният човек е многомерен и интерактивен“¹⁴ – в такива трябва да се превърнат и съвременните деца, защото дигиталната грамотност допринася за развитие на мисленето и идентичността.

References:

1. Prensky, Marc. Digital natives, digital immigrants. On the Horizon, MCB University Press, Vol. 9, N 5, October 2001.
2. Shahbazyan, L., Haydinyak, M., Kumanova, A. Detsata do 8 godini i digitalnite tehnologii. Natsionalen tsentar za bezopasen internet. S., 2016, 39 s.
3. Шахбазян, Л., Хайдиняк, М., Куманова, А. Децата до 8 години и дигиталните технологии. Национален център за безопасен интернет. С., 2016, 39 с.
4. Ot digitalna kompetentnost kam digitalno grazhdanstvo: nasarchavane na grazhdanskoto uchastie chrez povishavane na kapatsiteta na badeshtite uchiteli da prepodavat ranna digitalna i mediyna gramotnost. Sbornik. S., 2016.
5. От дигитална компетентност към дигитално гражданство: насърчаване на гражданското участие чрез повишаване на капацитета на бъдещите учители да преподават ранна дигитална и медийна грамотност. Сборник. С., 2016.
6. Kanchev, P., Georgiev, E., Haydinyak, M., Apostolov, G. Onlayn povedenie na detsata v Bulgaria (v sravnenie s izsledvaneto ot 2010 g.), S., 2016.
7. Кънчев, П., Георгиев, Е., Хайдиняк, М., Апостолов, Г. Онлайн поведение на децата в България (в сравнение с изследването от 2010 г. С., 2016.
8. Kanchev, P., Georgiev, E., Haydinyak, M., Apostolov, G. Digitalno gramotni li sa rodenite v digitalnata epoha detsa? Natsionalno predstavitelno izsledvane „Detsata na Bulgaria onlayn“, 2016.
9. Кънчев, П., Георгиев, Е., Хайдиняк, М., Апостолов, Г. Дигитално грамотни ли са родените в дигиталната епоха деца? Национално представително изследване „Децата на България онлайн“, 2016.
10. Kak da razvivame umenia na 21-vi vek v chas? Ot uchiteli za uchiteli. Sbornik. S., 2016.
11. Как да развиваме умения на 21-ви век в час? От учители за учители. Сборник, С., 2016.
12. R. Lanham, *Digital Literacy*, Scientific American, September, 1995.

Notes:

1. Фондация „Дигиталните деца“, <http://digitalkidz.eu/about-us/fondacia-digitalnite-deca>
2. Digital Immigrants – всички останали, които не са родени в дигитален свят (т.е. след 2003 г.), но по-късно се е наложило да се приспособят към новите технологии. „Като всички имигранти, така и при дигиталните, остава лек (понякога и не лек) акцент, т.е. винаги има препратка към миналото. Те смятат, че ученето не може и не трябва да е забавно, че не може да се учи, докато се гледа телевизия или се слуша музика“ (Marc Prensky)
3. Dr. Bruce D. Perry, Baylor College of Medicine.
4. strategia_efektivno_ikt_2014_2020-2.pdf
5. Дигитална грамотност 20.06.2016 тук: <http://www.teacher.bg/Article/Details/66143>
6. Нюрли, П., Вьогелерс, М. Как да повишим дигиталната грамотност? Пример от практиката на една европейска инициатива: „SPreaD“, https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/files_epractice/sites/eLearning%20Papers%20n.%2012%2C%20Digital%20Literacy%20-%20the%20evolution%20of%20the%2021st%20century%20Literacies.pdf
7. Изследването е част от проект „Овластяване на децата в дигиталната ера чрез ранна дигитална грамотност“, съфинансиран от Фондация ОАК. https://www.unicef.bg/assets/NewsPics/2017/PDFs/0_8_National_report_Bulgaria_BG.pdf
8. Национален център за безопасен интернет – www.safenet.bg
9. Наръчник <https://www.safenet.bg/images/sampled/321-toxichno-detstvo-ili-iracionalni-strahove>
10. <https://www.safenet.bg/bg/novini/321-toxichno-detstvo-ili-iracionalni-strahove>
11. <http://newtrend.bg/digitalkidz/zashho-digitalni-umeniya-tryabva-da-sa-osnoven-predmet-v-uchilishhe>
12. https://www.actualno.com/curious/decata-koito-igrajat-s-tableti-i-telefoni-mogat-da-imat-zabavjane-v-govora-news_609720.html
13. Наръчник за родители на дигитални деца <http://digitalkidz.eu/e-books>
14. Наръчник за родители на дигитални деца <http://digitalkidz.eu/e-books>